نشریه علمی مطالعات انقلاب اسلامی
دوره ۱۸، زمستان ۱۴۰۰، شماره ۶۷
مقاله علمی ـ پژوهشی
صفحات: ۹۸ ـ ۷۷

Scientific Journal
ISLAMIC REVOLUTION STUDIES
Vol. 18, Winter 2022, No. 67
Scientific Research Article

مبانی فقهی عدم‌جواز ایجاد یأس در جامعه از دیدگاه امام خامنه‌ای با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب

قربان آهنگری کیاسری*
محسن مروتی شریف‌آباد**
هادی کاظم‌زاده***

چکیده

ایجاد یأس به‌معنای تزریق ناامیدی، از اهداف مهم دشمن و سم مهلکی است که می‌تواند جلوی تمام پیشرفت‌ها را بگیرد. امام خامنه‌ای در راستای مبارزه با این معضل دیدگاه‌های راهبردی دارند که برآیند قطعی آنها «عدم‌جواز ایجاد یأس در جامعه» است. تعمق در این دیدگاه‌ها و یافتن مبانی فقهی این مسئله، می‌تواند در مقابله با این خطر انگیزه مضاعف ایجاد کند. ازاین‌رو پژوهش پیش‌رو درصدد است مبانی فقهی عدم‌جواز ایجاد یأس را با روش تحلیل مضمونِ دیدگاه‌های امام خامنه‌ای به‌ویژه در بیانیه گام دوم انقلاب بررسی کند. یافته‌ها حاکی است ایجاد یأس از منظر ایشان سبب سلطه دشمن، تضعیف نظام، گسترش فساد، ضرر به مسلمین و مساعدت دشمن است که براساس تحلیل مضمون، قابل تطبیق با قواعد فقهی «نفی سبیل»، «حفظ کیان اسلام»، «نفی فساد»، «حرمت اعانه بر اثم» و «لاضرر» می‌باشد، نتیجه اینکه این قواعد، مبانی فقهی برای اثبات عدم‌جواز ایجاد یأس هستند.

واژگان کلیدی

مبانی فقهی، ایجاد یأس، بیانیه گام دوم، امام خامنه‌ای.

---

*. استادیار گروه فقه و مبانی حقوق، پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق(ع)، قم. ghkiasari@gmail.com
**. دانش آموخته سطح چهار حوزه علمیه قم، پژوهشگر گروه فقه و مبانی حقوق پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق(ع)، قم. (نویسنده مسئول) morovati25@gmail.com
***. دانش آموخته دکتری مدرسی معارف اسلامی گرایش تاریخ تمدن، دانشگاه شهید بهشتی، تهران و دانش‌آموخته حوزه علمیه قم، پژوهشگر گروه قرآن و حدیث پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق(ع)، قم. hadi.kazemzadeh@chmail.ir
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۹/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۲۳

۱. طرح مسئله

تعالی مادّی و معنوی جامعه اسلامی در سایه اطاعت از ولایت و حرکت در مسیری است که او نشان می‌دهد. امام خامنه‌ای که در این برهه از عصر غیبت، سکّان هدایت جامعه اسلامی را به عهده دارد، برای انجام این مأموریت خطیر، رهنمودها و دستورات راهبردی و سازنده‌ای دارد که تأمل در آنها نشان می‌دهد که یکی از مسائل مهم در سطح جامعه و میان مردم که باید سرلوحه هر اقدامی قرار گیرد، امید به آینده و پرهیز از هرگونه یأس و یأس‌آفرینی است. مقام معظم رهبری دراین‌باره می‌فرماید:

> امید به آینده، تزریق امید به دیگران؛ اینها خصوصیاتی است که اگر در یک ملت باشد، آن ملت راه تکامل را خوب می‌پیماید. (خامنه‌ای، ۲۵ / ۰۶ / ۱۳۸۷)

محوری‌ترین و اساسی‌ترین نقطه امید به آینده در فرهنگ شیعه، انتظار ظهور منجی عالم بشریت حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف است. تزریق مفهوم درست عناصر فکری، انگیزشی و رفتاری انتظار به جامعه و تبدیل آن به انتظار پویا و هشدار نسبت به انحرافات آن (ر.ک: منصوری و علیرضا شیرزاد، ۱۳۹۸: ۶۶ / ۸۳ ـ ۶۱؛ منصوری و آمنه قریب دوست، ۱۳۹۸: ۶۴ / ۱۰۱ ـ ۷۵) و نیز گوشزد کردن پیامدهای یأس، نظام را واکسینه کرده و از گرفتار شدن در بزرگترین دام دشمن یعنی یأس و ناامیدی مصون خواهد ساخت.

به همان اندازه که امیدواری در تعالی و پیشرفت یک ملّت اهمیت دارد، تزریق ناامیدی و یأس نیز مانع پیشرفت است، لذا دشمنان داخلی و خارجی درصدد ایجاد یأس در جامعه‌اند. مقام معظم رهبری می‌فرماید:

> امروز یک جریانی در داخل کشور و خارج کشور وجود دارد برای دمیدن روح یأس به‌جای دمیدن روح امید. (خامنه‌ای، ۰۸ / ۰۳ / ۱۳۹۸)

و نیز می‌فرماید:

> سیاست تبلیغی و رسانه‌ای دشمن و فعّال‌ترین برنامه‌های آن، مأیوس‌سازی مردم و حتّی مسئولان و مدیران ما از آینده است. (خامنه‌ای، ۲۲ / ۱۱ / ۱۳۹۷)

ایشان راجع به مسئله ایجاد یأس و تلاش دشمن در مأیوس کردن مردم و مسئولین، نکاتی کلیدی به‌ویژه در بیانیه گام دوم انقلاب مطرح کرده‌اند که جهت تقویت باورمندی جامعه نسبت به این مسائل، قصد داریم مبانی فقهی آنها را استخراج کنیم. بررسی‌ها نشان می‌دهد که گرچه نوشته‌های ارزشمندی راجع به موضوع امید و یأس تدوین شده است ـ مثل ***کتاب راهنمای امید***، (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۷) جمع‌آوری دیدگاه‌های امام خمینی و مقام معظم رهبری راجع به امید و امیدواری؛ و مقالاتی چون ***انتظار پویا در پرتو آموزه‌های وحیانی در اندیشه مقام معظم رهبری***، (منصوری و علی‌رضا شیرزاد،

۱۳۹۸: ۶۶ / ۸۳ ـ ۶۱) ***عوامل ناامیدی و راهبردهای انگیزشی نهج‌البلاغه در درمان آنها***؛ (مرتضی قائمی و دیگران، ۱۳۹۲: ۶۲ ـ ۵۱) ***درآمدی بر «یأس» و «امید» در فراز و فرود تمدن اسلامی***؛ (حبیب‌الله بابائی، ۱۳۹۸: ۲۲۲ ـ ۲۰۵) ***تحلیل مقوله یأس در عصر غیبت با تأکید بر عوامل پیشگیری و درمان آن***؛ (فاطمه نجارزادگان و محمدعلی مهدوی راد، ۱۳۹۸: ۹۱ ـ ۶۵) ***جایگاه یأس و نومیدی در ایستایی انسان‌ها***؛ (مصطفی آخوندی، ۱۳۸۵: ۲۰ ـ ۶) ـ اما در هیچ‌کدام از این نوشته‌ها تحقیقی راجع به مبانی فقهی عدم‌جواز ایجاد یأس صورت نگرفته است، لذا نوشتار پیش‌رو درصدد است تا این مسئله را با توجه به اندیشه‌های مقام معظم رهبری به‌ویژه در بیانیه گام دوم انقلاب و با استفاده از شیوه تحلیل مضامین بررسی کند، ازاین‌رو سؤال اصلی پژوهش این است که مبانی فقهی عدم‌جواز ایجاد یأس در دیدگاه‌های امام خامنه‌ای به‌ویژه در بیانیه گام دوم انقلاب چیست؟

۲. مفاهیم

واژه‌هایی که نیاز به مفهوم‌شناسی دارد:

۲ـ۱. مبانی فقهی

مبانی جمع مبنا و در لغت به معنی بنیان، اساس، پایه و ریشه است. (طریحی، ۱۳۷۵: ۱ / ۶۳) «فقه» نیز در لغت، نوعی آگاهی و درک است که با استنتاج، تعمّق، تأمّل و شکافتن کلام همراه باشد. (ابن‌منظور، ۱۴۱۴: ۱۳ / ۵۲۲؛ فراهیدی، ۱۴۰۹: ۸ / ۳۷۰) این واژه در زبان آیات، روایات و ادبیات متشرّعین، تا عصر امام صادق‌علیه‌السلام هم در معنای بصیرت و ریزبینی و هم در مجموعه دین ـ به خصوص احکام فرعی ـ به‌کار می‌رفت و فقیه را کسی می‌دانستند که به مجموعه مسائل و مفاهیم دینی اعمّ از اعتقادات، اخلاق و احکام، بصیرت لازم را داشته باشد و به اصطلاح، اسلام‌شناسی تمام عیار باشد. اما از عصر امام صادق‌علیه‌السلام به بعد، به‌واسطه گسترش علوم اسلامی، واژه «فقه» در لسان روایات و متشرّعان، بر اثر کثرت استعمال در خصوص احکام عملی و فرعی، به‌تدریج حقیقت در این معنا می‌شود؛ یعنی از جهت محدوده تطبیق این واژه (نه در اصل معنا که ادراک دقیق باشد) اصطلاح جدیدی در نزد فقها و متشرّعه به وجود آمد که آن را بدون نیاز به قرینه در معنای احکام عملی و فرعی اراده می‌کردند، در حالی که پیش از این نیاز به قرینه داشت. از این عصر به بعد در کلمات فقها و اصولیون، فقه، علم به احکام شرعیه عملیه‌ای است که از طریق ادلّه تفصیلیه به‌دست می‌آید. (ر.ک: شهید ثانی، ۱۴۰۹: ۱۵۷؛ فیض کاشانی، ۱۴۱۷: ۱ / ۸۳ ـ ۸۱؛ مکارم شیرازی، ۱۴۲۷: ۳۷ ـ ۳۴) مراد از مبانی فقهی در این تحقیق، آن گروه از احکام کلی است که در بسیاری از ابواب فقه، ساری و

جاری بوده و احکام جزئی بر پایه آنها بنا شده و از آن استنباط می‌گردد؛ مانند: قاعده «لا ضرر» که هرجا ضرری متوجه افراد گردد، طرح می‌شود و در بسیاری از ابواب فقه، مانند بیع، اجاره، طلاق و غیره کاربرد دارد؛ به تعبیر شهید اول «**أحکام کلیه یندرج تحت کل منها مجموعه من المسائل الشرعیة المتشابهه من أبواب شتي**». (ر.ک. شهید اول، ۱۲۲۸ ق: ۱ / ۳).

۲ـ۲. یأس

«یأس» در لغت، قطع امید انسان از رسیدن به چیزی و حالتی است که به هنگام عجز و ناتوانی بر وجود انسان عارض شده و سبب قطع امید از کاری می‌شود. (طریحی، ۱۳۷۵: ۴ / ۱۲۵؛ فراهیدی، ۱۴۰۹: ۷ / ۳۳۱) به تعبیری حالتی است که یقین کنی آن چیزی که امید و انتظارش را داری تحقق نخواهد یافت، و نقیض این حالت را «رجاء یا امید» گویند. (طبرسی، ۱۳۷۲: ۵ / ۲۱۹) براساس دیدگاه امام خامنه‌ای یأس نقطه مقابل آرامش است. کاهش انگیزه تلاش، افزایش دغدغه و نگرانی‌ها و خالی شدن دل‌ها را می‌توان در شناخت مفهوم یأس به‌کار برد. (ر. ک. خامنه‌ای، ۱۹ / ۱۰ / ۱۳۹۴) در بیان ویژگی «رجاء یا امید» آورده‌اند که مشقت را برای انسان آسان می‌کند، همان‌گونه که سودِ تجارت، مشقت سفر را برای تاجر آسان می‌کند. (جزائری، بی‌تا: ۱۸۰) ولی «یأس» به عکس «امید»، انجام امور را در نظر افراد، سخت و مشقّت‌بار جلوه می‌دهد؛ به همین جهت یأس امر ناپسندی شمرده می‌شود.

۳. روش تحقیق

این پژوهش با روش کیفیِ تحلیل مضمون تدوین شده است؛ در طراحی شبکه مضامین، ابتدا با کلیدواژه‌های «یأس»، «امید»، «دلسردی»، «انگیزه»، «افسرگی»، «خمودی» و نظائر آن، که مهم‌ترین واژه‌ها در بازخوانی موضوع یأس و ناامیدی است، به بررسی بیانات امام خامنه‌ای، بالاخص در بیانیه گام دوم انقلاب پرداخته و مطالب مرتبط، استخراج و کدگذاری شده و سپس مطالب صریح‌تر که مضامین مشابه را پوشش می‌دهد، در جدول قرار داده شده و سایر مضامین تکراری و مشابه حذف و تلخیص گردید. سپس مطالب بدست آمده تحلیل شده و به سه قسمت متن اصلی و پایه، مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر تنظیم شدند؛ متن اصلی و پایه همان اصل بیانات امام خامنه‌ای در موضوع امید و یأس است؛ مضامین سازمان‌دهنده، مقوله‌های بدست آمده از تلخیص یا برداشت از متن اصلی یا پایه است؛ و مضامین فراگیر، اصول حاکم بر این بیانات به‌عنوان یک کل است (ر.ک: Stirling-Attride 28:2001 به نقل از: داودی و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۰) که به‌عنوان مضامین نهایی در بخش دوم با قواعد فقهی تطبیق شده است.

۴. سازماندهی تحقیق

بدنه این پژوهش به دو بخش تقسیم شد:

بخش اوّل، تحلیل محتوای دیدگاه‌های امام خامنه‌ای درباره عدم جواز ایجاد یأس؛
بخش دوم، ناظر به چگونگی ارتباط هر یک از مضامین دیدگاه‌های امام خامنه‌ای با اصول و قواعد فقهی است.

۵. بخش اوّل: تحلیل محتوای دیدگاه‌های امام خامنه‌ای درباره عدم جواز ایجاد یأس

این بخش ناظر به مطالعه دیدگاه‌های امام خامنه‌ای راجع به مسئله عدم جواز ایجاد یأس است. در این بخش ابتدا بیانات ایشان که مرتبط با موضوع مورد بحث است، به‌ویژه در متن بیانیه گام دوم انقلاب، جمع‌آوری شد. سپس با استفاده از روش تحلیل مضمون یا روش تحلیل محتوای کیفی، مضامین سازمان‌دهنده و قابل عرضه به اصول و قواعد فقهی استخراج گردید و در مرحله سوم با رویکرد فقهی، مبانی و اصول شرعی مرتبط با این مضامین احصا و با عنوان مضامین فراگیر که درواقع قابل تطبیق بر قاعده فقهی است، مشخص شد.

ردیف	متن اصلی	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۱	نخستین توصیه من امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده است، بدون این کلید اساسیِ همه قفل‌ها، هیچ گامی نمی‌توان برداشت. (خامنه‌ای، ۱۳۹۷، بیانیه گام دوم)	ایجاد یأس، همه درهای پیشرفت کشور را قفل می‌کند، این موجب ضرر به مردم می‌گردد.	ضرر به مسلمین
۲	سیاست تبلیغی و رسانه‌ای دشمن و فعّال‌ترین برنامه‌های آن، مأیوس‌سازی مردم و حتّی مسئولان و مدیران ما از آینده است. خبرهای دروغ، تحلیل‌های مغرضانه، وارونه نشان دادن واقعیت‌ها، پنهان کردن جلوه‌های امیدبخش، بزرگ کردن عیوب کوچک و کوچک نشان دادن یا انکار محسّنات بزرگ، برنامه همیشگی... دشمنان ملّت ایران است؛ و البتّه دنباله‌های آنان در داخل کشور... در خدمت دشمن حرکت می‌کنند. (خامنه‌ای، ۲۲ / ۱۱ / ۱۳۹۷، بیانیه گام دوم)	ایجاد یأس در جامعه فعال‌ترین برنامه دشمن با روش دروغ‌پردازی، تحلیل مغرضانه، انکار محسنات و... است و اقدام در این زمینه معاونت دشمن در یأس‌پراکنی بوده و اقدامی غیرمجاز است.	تعاون بر اثم

ردیف	متن اصلی	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۳	مأیوس‌سازی... برنامه همیشگی دشمنان ملت ایران است. (خامنه‌ای، ۲۲ / ۱۱ / ۱۳۹۷، بیانیه گام دوم)	ایجاد یأس برنامه مداوم دشمن برای سلطه بر کشور است.	سلطه کفار بر مسلمین
۴	نگاه امیدوارانه ملت‌های زیر ستم و جریان‌های آزادی‌خواه جهان و برخی دولت‌های مایل به استقلال... [به انقلاب] دوخته شد. (خامنه‌ای، ۲۲ / ۱۱ / ۱۳۹۷، بیانیه گام دوم)	ایجاد یأس ضربه به ملت‌های آزادی‌خواه است و این باعث تداوم فساد مستکبران است	گسترش فساد
۵	تحقیر دستاوردهای انقلاب چیزی نیست که به نفع ملت باشد؛ بلکه موجب ناامیدی و یأس مردم خواهد شد و این کاری است که دشمنان می‌خواهند آن را انجام دهند. (خامنه‌ای، ۲۰، ۸ / ۱۳۸۰)	ایجاد یأس با تحقیر دستاوردهای انقلاب صورت می‌گیرد و به ضرر مردم و نفع دشمنان است.	ضرر زدن به مسلمین
۶	کُند کردن حرکت عمومی کشور با ایجاد یأس، یکی دیگر از گناهان ماست... این یک گناه بزرگی است. (خامنه‌ای، ۱۸ / ۷ / ۱۳۸۵)	ایجاد یأس باعث کند کردن پیشرفت کشور بوده و این موجب متضرر شدن مردم و تضعیف نظام است.	ضرر به مسلمین و تضعیف نظام
۷	یأس از آینده سم مهلک همه فعالیت‌هاست. (خامنه‌ای، ۸ / ۶ / ۱۳۸۸)	ایجاد یأس نابودکننده همه فعالیت‌های کشور بوده و این موجب تضعیف مردم و حکومت است.	تضعیف نظام ضرر به مسلمین
۸	سم مهلک... ناامیدسازی... به‌وسیله تبلیغات معارض و خصمانه، ... در کشور پراکنده شود. (خامنه‌ای، ۱۷ / ۲ / ۱۳۸۷)	ایجاد یأس، کمک به تبلیغات خصمانه دشمن است.	تعاون بر اثم
۹	امروز، تکلیف بزرگی بر گردن ماست. امروز، موظفیم این تکلیف بزرگ الهی یعنی امید دادن به مردم عالم را، انجام دهیم. (خامنه‌ای، ۲۸ / ۷ / ۱۳۶۸)	ایجاد یأس خلاف تکلیف بزرگ امیدبخشی به مظلومان عالم برای مقابله با فساد مستکبران است.	تعاون بر اثم و گسترش فساد
۱۰	اگر نگاه نومیدانه شد، نگاه بدبینانه شد، ... به‌دنبالش بی‌عملی، بی‌تحرکی و انزواء است.	ایجاد یأس حرکت کشور به‌سوی پیشرفت را کند	ضرر به مسلمین

ردیف	متن اصلی	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
	(خامنه‌ای، ۶ / ۴ / ۱۳۸۸)	کرده، مردم متضرر شده و از حمایت نظام دست برمی‌دارند.	تضعیف نظام
۱۱	اگر مردم ناامید شدند، ... شکست قطعی است. (خامنه‌ای، ۲۵ / ۶ / ۱۳۸۹)	ایجاد یأس موجب جدایی مردم از حکومت شده و پیامد آن تضعیف نظام، شکست، و سلطه دشمن بر مسلمین است.	تضعیف نظام سلطه کفار بر مسلمین
۱۲	عامل اصلی پیروزی، در صحنه بودن مردم است؛ عامل در صحنه بودن مردم، امید و اطمینان آنهاست. ... مردم را نباید ترساند؛ مردم را نباید بدبین کرد، بی‌اعتماد کرد. (خامنه‌ای، ۲۵ / ۶ / ۱۳۸۹)	ایجاد یأس باعث خروج مردم از صحنه و جدایی از حکومت و در نتیجه، تضعیف نظام است.	تضعیف نظام
۱۳	مردمِ مأیوس، ناامید ... نه اینکه کار نمی‌کنند، مانع کار هم می‌شوند. (خامنه‌ای، ۲۹ / ۳ / ۱۳۸۵)	ایجاد یأس مانع کار و تولید می‌گردد که ضرر اقتصادی و گسترش فساد را در پی دارد.	ضرر به مسلمین گسترش فساد
۱۴	امروز هر کس که مردم را ناامید کند و به خود، به مسئولین و به آینده بی‌اعتماد کند، به دشمن کمک کرده است. (خامنه‌ای، ۲۲ / ۳ / ۱۳۸۲)	ایجاد یأس مساعدت دشمن است.	تعاون بر اثم
۱۵	امروز یک جریانی در داخل کشور و خارج کشور وجود دارد برای دمیدن روح یأس به‌جای دمیدن روح امید. (خامنه‌ای، ۱۳ / ۱۲ / ۱۳۸۱)	ایجاد یأس حرکت دشمن خارجی است و عوامل داخلی هم با ایجاد یأس دشمن را یاری می‌کنند.	تعاون بر اثم
۱۶	چنانچه... عواملی دست‌اندرکار بشوند که مردم را دلسرد کنند، مأیوس کنند... به کشور لطمه خواهد خورد... هرکسی هم در این لطمه سهیم باشد، پیش خدای متعال مسئول است. (خامنه‌ای، ۱۷ / ۲ / ۱۳۹۶)	ایجاد یأس لطمه به کشور است	تضعیف نظام

ردیف	متن اصلی	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۱۷	هدف اصلی آنها ناامید کردن مردم از نظام اسلامی و گرفتن این پشتوانه اساسی از مسئولان در ایستادگی مقابل دشمن است. (خامنه‌ای، ۱۹ / ۱۲ / ۱۳۹۵)	ایجاد یأس باعث جدا کردن مردم از حکومت است که پیامد آن تضعیف نظام و سلطه کفار است.	تضعیف نظام سلطه کفار بر مسلمین
۱۸	ملت‌های مسلمان هنوز گردنه‌های دشواری بر سر راه دارند. ... با یأس و منفی بافی... این راه طی نخواهد شد. (خامنه‌ای، ۱۷ / ۹ / ۱۳۸۷)	ایجاد یأس مانع عبور مسلمین از گردنه‌های دشوار نجات از استکبار است و این باعث سلطه دشمن است.	سلطه کفار بر مسلمین
۱۹	دشمن آن وقتی که در میدان، در صحنه عمل نتواند کاری از پیش ببرد، دست به جنگ روانی می‌زند؛ برای مأیوس کردن، برای ناامید کردن، برای خالی کردن دل ملت‌ها سعی می‌کنند ملت‌های مقابلشان میدان را خالی کنند. (خامنه‌ای، ۱۴ / ۳ / ۱۳۸۷)	ایجاد یأس به‌وسیله جنگ روانی دشمن برای سلطه و غلبه بر مسلمین.	سلطه کفار بر مسلمین
۲۰	[دشمنانی چون انگلیس و آمریکا] ملتِ ما را به خود بی‌اعتماد و ناامید کرده بودند. ملتی با این سابقه تاریخی، ... تبدیل شده بود به وسیله‌ای برای استفاده و بهره‌برداری قدرت‌های بیگانه. (خامنه‌ای، سیدعلی، ۱۸ / ۱۱ / ۱۳۸۴)	ایجاد یأس تبدیل ملّت به ابزاری برای بهره‌برداری دشمن است.	سلطه کفار بر مسلمین
۲۱	جوان‌های ما راه حرکت و امید حرکت را پیدا کرده‌اند؛ این امید باید در اینها تقویت شود. درست برخلاف سیاست استکباری دنیا که در میان ملت‌ها بذر نومیدی می‌پاشد، باید بذر امید کاشته و آبیاری شود. به نظر من این تکلیف عمده نخبگان است. (خامنه‌ای، ۱۹ / ۴ / ۱۳۸۳)	ایجاد یأس کمک به سیاست‌های مستکبرین است.	تعاون بر اثم
۲۲	اوّلین همّت آنها مأیوس کردن ملت ایران است... هرکس ملت را با رفتار و کردار خود به سمت ناامیدی بکشاند، به دشمن کمک کرده است؛ هرکس می‌خواهد باشد. (خامنه‌ای، ۲۲ / ۳ / ۱۳۸۲)	ایجاد یأس کمک به دشمن بر علیه ملت ایران است.	تعاون بر اثم

ردیف	متن اصلی	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۲۳	بلندگوهای دشمن بیشترین تبلیغات خود را صرف مأیوس کردن و ترساندن مردم می‌کنند. (خامنه‌ای، ۲۲ / ۳ / ۱۳۸۲)	ایجاد یأس مشارکت در بیشترین تبلیغات دشمن، به منظور سلطه بر کشور است.	سلطه کفار بر مسلمین
۲۴	عدّه‌ای مردم را مأیوس می‌کنند. البته این یأس‌آفرینی گاهی زبانی است، گاهی هم عملی است...این هم یک گناه بزرگ و در خدمت اهداف دشمنان ملت ایران است. (خامنه‌ای، ۲۲ / ۳ / ۱۳۸۲)	ایجاد یأس خدمت به اهداف دشمن است و هدف دشمن سلطه بر کشور است.	تعاون بر اثم سلطه کفار بر مسلمین
۲۵	مجموعه بزرگی از نخبگان که سررشته کار در دنیا در دست آنهاست، اسیر یأس و ناامیدی‌اند و این یأس و ناامیدی را به ملت‌های خود سرریز می‌کنند و آنها را از اینکه بتوان نقشه ظالمانه و شیطانی امروز دنیا را عوض کرد، مأیوس می‌کنند. (خامنه‌ای، ۳ / ۷ / ۱۳۸۱)	ایجاد یأس موجب استمرار فساد مستکبرین علیه ملت‌های مظلوم است.	گسترش فساد
۲۶	بیانیه بوش درصدد ایجاد شکاف در حکومت، ایجاد یأس در ملت... بود. (خامنه‌ای، ۲۹ / ۴ / ۱۳۸۱)	ایجاد یأس در ملت موجب شکاف بین مردم و حکومت شده که نتیجه آن تضعیف نظام است.	تضعیف نظام
۲۷	دشمنان سوگندخورده انقلاب... با این تلقین‌ها می‌خواهند مردم را مأیوس، جوانان را گمراه... کنند. در چنین شرایطی حرف زدن و اقدام کردن، هوشیاری بیشتری می‌طلبد و اندک غفلتی، دشمنان داخلی و خارجی را در سوءاستفاده و سوءنیت خود گستاخ می‌سازد و جفای بزرگی به این ملت مظلوم است. (خامنه‌ای، ۲۰ / ۴ / ۱۳۸۱)	ایجاد یأس در ملت موجب گستاخ‌تر شدن دشمن برای فشار آوردن بر مردم می‌گردد.	ضرر زدن به مسلمین
۲۸	علّت اینکه جریان‌های مسلّطِ عالم و سیاست‌های استکباری ـ و در رأس آنها امریکا ـ علیه جمهوری اسلامی این همه تلاش می‌کنند، این است که... می‌دانند تا این چشمه می‌جوشد نمی‌توانند ملت‌ها را	ایجاد یأس در جامعه اسلامی ایران موجب تضعیف نظام بوده و پیامد آن ناامیدی ملت‌های تحت ستم برای	گسترش فساد

ردیف	متن اصلی	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
	از عدالت‌خواهی و حق‌طلبی‌شان مأیوس کنند. (خامنه‌ای، ۱۴ / ۳ / ۱۳۸۱)	مقاومت در برابر فساد مستکبرین است.	
۲۹	امروز همه تلاش امریکا و دستگاه و جبهه استکبار این است که عنصر قدرت و قوّت و مقاومت را از ما بگیرند؛ یعنی می‌خواهند ایمان و اتّکاءِ به نفس و امید و اتّحاد را در ما تضعیف کنند. ملتی که ایمان و اتّحاد نداشته باشد و نسبت به آینده مأیوس باشد، پیداست که در همه میدان‌ها شکست خواهد خورد. (خامنه‌ای، ۱ / ۳ / ۱۳۸۱)	ایجاد یأس هدف دشمن برای تضعیف نظام و سپس سلطه بر کشور است.	تضعیف نظام سلطه کفار بر مسلمین
۳۰	اوّلین ضربه‌ای که می‌زنند، این است که ملت را از خود مأیوس کنند. (خامنه‌ای، ۱ / ۳ / ۱۳۸۱)	ایجاد یأس، مساعدت به دشمن در کاری‌ترین ضربه به کشور و ملت است.	تعاون بر اثم
۳۱	تحقیر دستاوردهای انقلاب چیزی نیست که به نفع ملت باشد؛ بلکه موجب ناامیدی و یأس مردم خواهد شد و این کاری است که دشمنان می‌خواهند آن را انجام دهند. ضعف‌ها را بزرگ و کمبودها را برجسته کنند؛ اما پیشرفت‌ها را مورد نظر قرار ندهند. (خامنه‌ای، ۲ / ۸ / ۱۳۸۰)	ایجاد یأس به نفع ملت نیست به ضرر ملت است.	ضرر به مسلمین
۳۲	آن‌ها با بزرگ کردن بعضی اشکالات، سعی می‌کنند نظام اسلامی را غیر کارآمد جلوه دهند و مردم را از نظام دینی مأیوس نمایند و جدایی دین از سیاست را تبلیغ کنند. (خامنه‌ای، ۴ / ۲ / ۱۳۸۰)	ایجاد یأس موجب ناامیدی مردم از نظام اسلامی بوده و پیامد آن تضعیف نظام است	تضعیف نظام
۳۳	همه عوامل قدرتِ قدرتهای بزرگ جهانی، عوامل قدرت نظامی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اخلاقی، کار کرده بودند برای اینکه این ملتِ ریشه‌دارِ تاریخیِ بافرهنگِ شجاعِ بزرگ را آن‌چنان ضعیف و خُرد و ناامید و مأیوس کنند که هیچ خطری از ناحیه آن، قدرتهای بزرگ را تهدید نکند. در مقابل چنین واقعیتی قرار گرفت. (خامنه‌ای، ۹ / ۷ / ۱۳۷۸)	ایجاد یأس باعث خرد و ناامید کردن یک ملت و کمک به همه مستکبرین عالم برای ظلم به ملت است.	تعاون بر اثم

ردیف	متن اصلی	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۳۴	هر پدیده‌ای که به مسلمانان جهان، امید ببخشد و آنان را به فکر بنای آینده بر پایه اسلام بیفکند، در چشم استکبار، به‌شدت منفور و مبغوض است. (خامنه‌ای، ۱۲ / ۱ / ۱۳۷۷)	ایجاد یأس مانع از گسترش اسلام و موجب کفر و سلطه کفار است.	سلطه کفار بر مسلمین
۳۵	هر پدیده، یا شخص، یا حکومتی و نظامی که مسلمانان را ... مأیوس سازد، کاری دشمنانه می‌کند؛ و اگر خود، دشمن نیست، سرانگشت دشمن است. (خامنه‌ای، ۱۲ / ۱ / ۱۳۷۷)	ایجاد یأس دشمنی با کشور و کمک به دشمن است.	سلطه کفار بر مسلمین
۳۶	یأس، بزرگ‌ترین دشمن یک ملت است. باید تلاش گردد که یأس از مردم زدوده شود. (خامنه‌ای، ۳ / ۱۰ / ۱۳۷۶)	ایجاد یأس بزرگترین ضربه و ضرر را به یک ملت می‌زند و آنان را از رشد و تکامل و پیشرفت باز می‌دارد.	ضرر به مسلمین
۳۷	کاری که دشمن می‌خواهد بکند، این است که یأس را بر دلها حاکم کند و هرکس به‌گونه‌ای مأیوس باشد. (خامنه‌ای، ۳ / ۱۰ / ۱۳۷۶)	ایجاد یأس خواسته دشمن است و اقدام به آن معاونت دشمن محسوب می‌گردد.	تعاون بر اثم
۳۸	این، روح ناامیدی است. استعمار این را می‌خواهد. امروز استکبار جهانی مایل است که ملت‌های مسلمان و ازجمله ملت عزیز ایران، دچار روح ناامیدی شوند و بگویند: دیگر نمی‌شود کاری کرد؛ دیگر فایده‌ای ندارد! می‌خواهند این را به زور در مردم تزریق کنند. (خامنه‌ای، ۲۵ / ۹ / ۱۳۷۶)	ایجاد یأس موجب ادامه سلطه کفار بر مسلمین است.	سلطه کفار بر مسلمین
۳۹	[دشمن می‌خواهد] جوشش و امید را از این مجموعه انسانی که با امید کار می‌کند، بگیرند و آن را به یک موجود مرده، یا شبیه مرده تبدیل کنند، تا بتوانند هر کاری که مایلند انجام دهند. (خامنه‌ای، ۲۵ / ۹ / ۱۳۷۶)	ایجاد یأس توقف تحرک و پیشرفت کشور است و این موجب متضرر شدن همه اقشار مردم است.	ضرر به مسلمین
۴۰	این چندساله ندیدید که درباره دولت‌ها، دولتمردان و مسئولان آنچه می‌کردند، و چگونه سعی می‌نمودند که تبلیغات دروغ و ترفندهای گوناگونی را رایج کنند تا مردم را مأیوس نمایند. (خامنه‌ای، ۵ / ۹ / ۱۳۷۶)	ایجاد یأس کمک به تبلیغات دروغین دشمن است.	تعاون بر اثم

جدول شماره (۱)

با توجه به تحلیل انجام شده، متن بیانات امام خامنه‌ای در ضمن مضامین سازمان‌دهنده گردآوری شده و در نهایت تمام مضامین ذیل پنج محور یا مضمون فراگیر مطابق جدول شماره (۲) تجمیع گردید.

ردیف	مضمون فراگیر	شماره ردیف مضمون فراگیر
۱	سلطه کفار بر مسلمین	۳ ـ ۴ ـ ۱۲ ـ ۱۸ ـ ۲۰ ـ ۲۱ ـ ۲۲ ـ ۲۵ ـ ۲۶ ـ ۳۱ ـ ۳۶ ـ ۳۷ ـ ۴۰
۲	تضعیف نظام	۷ ـ ۸ ـ ۱۱ ـ ۱۲ ـ ۱۳ ـ ۱۷ ـ ۱۸ ـ ۲۸ ـ ۳۱ ـ ۳۴
۳	گسترش فساد	۵ ـ ۱۰ ـ ۱۴ ـ ۱۹ ـ ۲۷ ـ ۳۰
۴	تعاون بر اثم	۲ ـ ۹ ـ ۱۵ ـ ۱۶ ـ ۲۳ ـ ۲۴ ـ ۲۶ ـ ۳۲ ـ ۳۵ ـ ۳۹ ـ ۴۲
۵	ضرر به مسلمین	۱ ـ ۶ ـ ۷ ـ ۸ ـ ۱۱ ـ ۱۴ ـ ۲۹ ـ ۳۳ ـ ۳۸ ـ ۴۱

جدول شماره (۲)

بخش دوم: تطبیق مضامین دیدگاه‌های امام خامنه‌ای درباره عدم‌جواز ایجاد یأس با مبانی فقهی

مضامین فراگیر دیدگاه‌های امام خامنه‌ای درباره عدم‌جواز ایجاد یأس بر پنج قاعده فقهی مطابق جدول شماره (۳) قابل تطبیق است که در ادامه ضمن توضیح مختصر هریک از این قواعد، تطبیق مضامین بر آنها را اثبات کرده و حکم شرعی عدم‌جواز ایجاد یأس را استخراج می‌کنیم.

ردیف	مضامین فراگیر	قواعد فقهی
۱	سلطه کفار بر مسلمین	نفی سبیل
۲	تضعیف نظام	حفظ کیان مسلمین
۳	گسترش فساد	نفی فساد
۴	تعاون بر اثم	حرمت تعاون بر اثم و عدوان
۵	ضرر به مسلمین	لاضرار

جدول شماره (۳)

۵ـ۱. قاعده «نفی سبیل»

قاعده «نفی سبیل» یا «نفی سلطه کافر بر مسلمان» در باب معاملات به‌ویژه سیاست و اقتصاد و نیز در کلیه روابط بین جامعه اسلامی و جوامع غیرمسلمان و نیز در روابط فردی مسلمانان و کافران، به‌صورت یک قانون کلی حاکم، استفاده می‌شود، و به این معناست که خدای متعال در شریعت اسلام حکمی تشریع نکرده که موجب تسلط کافر بر مسلمان گردد، و اگر حکمی به ظاهر چنین بنماید، این قاعده بر آن حاکم است و آن را تخصیص می‌زند؛ بنابر این کافر نباید راهی بر مسلمان داشته باشد و بر او سروری کند. از مستندات این قاعده که نامش را هم از آن گرفته، آیه «**لن یجعل اللّه للکافرین علي المؤمنین سبیلًا**» است. (ر.ک: موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹: ۱ / ۱۶۲ ـ ۱۵۷؛ طوسی، ۱۴۰۷: ۳ / ۱۸۸) جمله «**لن یجعل**» در

آیه فوق با توجه به عمومیتی که دارد، هم می‌تواند در مقام اخبار باشد ـ به این معنا که سلطه کافران بر مؤمنان از طرف خداوند به‌صورت تکوینی برداشته شده است نظیر امدادهای غیبی در جنگ‌ها ـ و هم می‌تواند به معنای انشاء باشد ـ یعنی خداوند به مؤمنان می‌فرماید که سلطه کافران بر خود را نپذیرند ـ؛ بنابراین در تفسیر «نفی سبیل» در این آیه میان فقها و مفسرین دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد: برخی آن را نفی تشریعی می‌دانند، (ر.ک: فاضل موحد لنکرانی، ۱۴۱۶: ۱ / ۲۳۶) برخی به معنای نفی تکوینی می‌گیرند، (طباطبائی، ۱۳۷۴: ۵ / ۱۸۹) و برخی مثل حضرت امام خمینی (ره) معتقدند که آیه می‌تواند هردو معنا را شامل شود. (خمینی، ۱۴۲۱: ۲ / ۷۲۱) آنچه مسلّم است: قاعده «نفی سبیل» براساس معنای «نفی تشریعی» شکل گرفته و استنباط شده است.

این قاعده در بسیاری از مسائل فقهی کاربرد دارد؛ مانند: بحث عدم‌جواز ازدواج زن مسلمان با کافر، عدم قصاص مسلمان قاتل که ولی مقتول کافر باشد، بطلان اجیرشدن مسلمان برای کافر که موجب خفّت و وهن او شود، وجوب حمایت از کشورهای اسلامی که از سوی کفّار تجاوز نظامی شده‌اند، روابط تجاری، سیاسی با کفار که موجب استیلای کفّار شود و غیره. (ر.ک: عمید زنجانی، ۱۳۹۶: ۳ / ۴۰ ـ ۳۶) بنابراین طبق این قاعده هر حکم، قرارداد و اقدامی در جامعه اسلامی که سبب برتری و تسلط کافر بر مسلمان شود، ملغی بوده و قابل عمل نیست و در حدّ توان باید جلوی آن را گرفت.

از طرفی سلطه بر دیگر سرزمین‌ها و استفاده از منافع آنها در طول تاریخ و در عصر حاضر، همواره مهم‌ترین هدف نظام استکباری بوده و هست. از دیدگاه مقام معظم رهبری و چنانچه تاریخ هم گواه بر آن است، نظام استکباری و دشمنانی چون انگلیس و آمریکا، پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، ملتِ ایران را به خود بی‌اعتماد و ناامید کرده بودند و از این طریق بر ملّت و کشور مسلط شده و آن را تبدیل به وسیله‌ای برای استفاده و بهره‌برداریِ خود نمودند. (رک: جدول شماره (۱)، ردیف ۲۰) پیروزی انقلاب اسلامی ایران سبب قطع این سلطه شد، لذا دشمنان پس از پیروزی انقلاب تا به امروز، با به‌کارگیری انواع و اقسام شگردها، سعی در تسلط مجدد بر جمهوری اسلامی ایران را دارند.

رهبر معظم انقلاب دراین‌باره می‌فرماید:

> انواع و اقسام شگردها را دشمنان ملت ایران و دشمنان نظام جمهوری اسلامی به‌کار بردند، شاید بتوانند مجدداً آن ملت را مقهور کنند؛ آن سلطه جهنمی‌ای را که بر ایران عزیز ده‌ها سال داشتند و حاضر نبودند از او دست بردارند، شاید بتوانند آن سلطه را دوباره برگردانند. امروز چالش نظام جمهوری اسلامی با دشمنان قدرتمند جهانی‌اش بر سر این قضیه است. (خامنه‌ای، ۱۹ / ۱۱ / ۱۳۸۷) هیچ‌کس خیال نکند که متجاوزِ مستکبرِ سرکش به چیزی کمتر از سلطه کامل قانع خواهد شد. (خامنه‌ای، ۲۷ / ۱۲ / ۱۳۸۰)

از دیدگاه مقام معظم رهبری، همان‌گونه که پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، دشمن و جبهه استکبار با تزریق بی‌اعتمادی و ناامید کردن مردم می‌توانست بر کشور و سرزمین ایران مسلط شود، پس از پیروزی انقلاب نیز وقتی نتوانست در میدان عمل کاری از پیش ببرد، با بغض و نفرت به پدیده‌های امیدبخش ملّت (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۳۴) یکی از مهم‌ترین شگردها و برنامه‌های همیشگی خود را بکار گرفت؛ یعنی با جنگ روانی، ایجاد یأس و ناامید کردن مردم، ترساندن و خالی کردن دل ملّت و گرفتن عنصر قدرت، قوّت و مقاومت آنان ـ یعنی ایمان و اتّکاءِ به نفس و امید ـ به‌دنبال تسلّط بر نظام اسلامی برآمد. (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۳، ۱۹، ۲۳، ۲۴، ۲۹ و ۳۸)

از دیدگاه امام خامنه‌ای مردم پشتوانه اساسی نظام اسلامی در ایستادگی مقابل دشمن هستند و دشمن می‌خواهد با ناامید کردن مردم این پشتوانه را از نظام و مسئولان بگیرد. (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۱۷) ناامید کردن مردم سبب می‌شود که آنان توان طی‌کردن گردنه‌های دشوار را نداشته باشند و به تعبیری با شکست قطعی مواجه شوند، (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۱۱، ۱۸ و ۲۹) و شکست قطعی یعنی سلطه مجدد که دشمن به‌دنبال تحقق آن بوده و هست.

از دیدگاه امام خامنه‌ای هر پدیده یا شخص یا حکومت و نظامی که مسلمانان را مأیوس سازد، کاری دشمنانه می‌کند؛ و اگر خود، دشمن نیست، سرانگشت دشمن است؛ (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۳۵) یعنی دانسته یا ندانسته در جهت تحقق اهداف دشمن ـ که تسلط بر مسلمانان و نظام اسلامی است ـ قلم یا قدم می‌زند.

بنابراین به شکل یک قیاس منطقی این‌گونه می‌توان نتیجه گرفت: صغری؛ از دیدگاه امام خامنه‌ای ایجاد یأس در جامعه سبب سلطه کفّار بر مسلمین است. کبری؛ تسبیب در سلطه کفّار بر مسلمین، مطابق قاعده نفی‌سبیل، حرام است. نتیجه؛ ایجاد یأس در جامعه حرام است.

۵ـ۲. قاعده «حفظ کیان اسلام»

«حفظ کیان اسلام» که از آن به «قاعده مصلحت» نیز تعبیر می‌شود، یکی از قواعد مهم فقه شیعه است که براساس آن حفظ نظام و حاکمیت اسلام و حراست از موجودیت دین واجب است. مطابق این قاعده هر عمل فردی و جمعی که نظام اسلامی را تثبیت کند و تداوم و استحکام بخشد، واجب و هر عمل عادی یا سازمان‌یافته که به یکی از ابعاد نظام دین خلل وارد سازد، حرام است. (ر.ک: نائینی، ۱۴۲۴: ۴۰ ـ ۳۹؛ خمینی، ۱۳۸۹: ۱۵ / ۳۲۹؛ عباسعلی عمید زنجانی، ۱۳۹۶، ۴ / ۲۵۳)

به تصریح قرآن کریم، اقامه و حفظ دین، مطلوب خداوند و وظیفه پیامبران ﷺ است (شوری / ۱۳)، و این مهم جز با تشکیل حکومت دینی میسر نیست؛ امر به اطاعت از خداوند، رسول ﷺ و اولی‌الامر (نساء / ۵۹)،

نهی از اختیار مخالفت با حکم خدا و رسول‌ﷺ (احزاب / ۳۶) و آیاتی از این دست، دلایلی هستند که قطعیت این مسئله را اثبات می‌کنند: احکام دین جز با تشکیل حکومت محقق نمی‌شود. لذا برقراری و حفظ نظام دینی و موجودیت دین، مطلوب شارع بوده و واجب است.

حضرت امام خامنه‌ای در پاسخ به استفتائی می‌فرماید:

> ... اگر مکلف طبق تشخیص خود احساس کند که کیان اسلام در خطر است، باید برای دفاع از اسلام قیام کند، حتی اگر در معرض کشته شدن باشد... . (خامنه‌ای، ۱۳۹۱: ۲۱۹)

حکومت جمهوری اسلامی ایران نیز به‌عنوان یک حکومت دینی که بر پایه اسلام و ولایت فقیه شکل گرفته، از این امر مستثنا نبوده و همان‌گونه که برای تشکیل آن به تکلیف شرعی تلاش‌ها صورت گرفته و خون‌ها ریخته شده است، حفظ آن نیز وظیفه شرعی بوده و واجب است. بر این اساس هر گفتار و رفتاری که سبب تضعیف آن شود، لطمه به نظام دینی و اسلام بوده و حرام می‌باشد و به تعبیر مقام معظم رهبری گناهی بزرگ است و هرکسی در این لطمه سهیم باشد، پیش خدای متعال مسئول است. (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۶ و ۱۶)

مطابق دیدگاه امام خامنه‌ای، ایجاد یأس و ناامیدی در جامعه یکی از ابزارهای مهم دشمن برای ضربه زدن و تضعیف نظام اسلامی است؛ ایجاد یأس و ناامیدی از نظر ایشان سبب کُند کردن حرکت عمومی کشور (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۶)، سمّ مهلک همه فعالیت‌ها (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۷)، سبب بی‌عملی، بی‌تحرکی و انزوا (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۱۰)، موجب بدبینی و تشویش اذهان عمومی، خارج کردن مردم از صحنه و در نهایت تضعیف و شکست قطعی نظام اسلامی (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۱۱، ۱۲، ۱۷، ۲۶ و ۳۲) است و شکست نظام اسلامی با شکست و ضربه به دین همراه است.

نتیجه این استدلال را به شکل یک قیاس منطقی این‌گونه می‌توان بیان کرد: صغری؛ ایجاد یأس در جامعه از دیدگاه امام خامنه‌ای ضربه زدن به نظام اسلامی و کیان اسلام است. کبری؛ ضربه زدن به نظام اسلامی و کیان اسلام مطابق قاعده «حفظ کیان اسلام» حرام است. نتیجه؛ ایجاد یأس در جامعه حرام است.

۵ـ۳. قاعده «نفی فساد»

«نفی فساد» ـ که در فقه اهل سنّت تحت‌عنوان سدّ ذرایع مطرح شده است ـ از قواعد مخصوص قرآن و از قواعد بنیانی فقه است. فساد در قرآن عبارت است از هر شیء یا اندیشه یا عملی که موجب ضرر و زیان و تباهی در دین و زندگی انسان گردد، (ر.ک: طباطبایی، ۱۳۷۴: ۲ / ۱۴۵ ـ ۱۴۴) قرآن کریم فساد را در ردیف محاربه با خدا و رسول‌ﷺ دانسته و به شدت از آن نهی می‌کند (مائده / ۳۳ و ۶۴؛ اعراف

/۸۶؛ یونس / ۸۱؛ نحل / ۸۸ و...) و سرای آخرت را مخصوص کسانی می‌شمارد که در زمین به‌دنبال فساد نباشند. (قصص / ۸۳) مطابق مجازاتی که قرآن کریم برای مفسدین در نظر گرفته (مائده / ۳۳) مفاد این قاعده مبارزه با همه مظاهر فساد و مجازات عاملین آنهاست.

در فقه شیعه آیات مربوط به مسائلی چون حق و باطل، عدالت و ظلم، صلاح و فساد و غیره، به‌عنوان مبانی و مقتضیات احکام تلقی شده که شریعت براساس آن جعل حکم می‌کند. البته برای اثبات حکم، تنها علم به مبانی و مقتضیات کافی نبوده و بیان شرع نیز لازم است، ولی در بسیاری از این آیات، در کنار بیان مقتضیات، به برخی از مصادیق نیز تصریح شده است که می‌تواند راهنمایی برای تشخیص دیگر مصادیق غیرمنصوص باشد. (ر.ک: عباسعلی عمید زنجانی، ۱۳۹۶: ۴ / ۱۶۲ ـ ۱۶۱) علاوه بر این چون احکام شرعی تابع و دائر بر مدار حکمت‌ها و مصلحت‌ها و مفسده‌هاست، هرجا آن حکمت‌ها وجود داشت، حکم شرعی مناسب هم وجود دارد؛ بنابراین اگر عقل، حکمت حکم را دانست و به‌صورت یقینی به مناط و ملاک آن در مصادیق دیگر دست یافت، از باب ملازمه بین حکم عقل و شرع، حکم شرع را در دیگر مصادیق آن نیز سریان می‌دهد. (ر.ک: مطهری، ۱۳۷۲: ۲۰ / ۵۳ ـ ۵۲) وقتی قرآن کریم محاربه با خدا و رسولﷺ (مائده / ۳۳)، استعلا و برتری‌جویی فرعون (قصص / ۴ و ۳۸)، نابود کردن زراعت‌ها و چهارپایان (بقره / ۲۰۵)، ملوک مستبد (نمل / ۳۴)، نمایش اصلاح‌طلبی و مقاصد فریبکارانه (بقره / ۱۱) را مصداق فساد و مفسدان برمی شمارد، می‌توان معادل این معیارها را در هر عصری تشخیص داد و احکام آنها را مشخص نمود.

از دیدگاه امام خامنه‌ای ایجاد یأس و ناامیدی در جامعه با توجه به پیامدهایی که دارد، از مظاهر فساد است؛ ایجاد یأس و ناامیدی سبب توقف کار، تولید و پیشرفت در جامعه است (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۱۳) که نتیجه آن گسترش فقر و بدبختی است که هم خودش فساد محسوب می‌شود و هم منشأ فساد است. ایجاد یأس در نظام جمهوری اسلامی ایران، سبب یأس و ناامیدی ملت‌های ستم دیده و جریان‌های آزادی‌خواه و برخی از دولت‌های استقلال‌طلب جهان است که نگاه امیدوارانه به نظام اسلامی دارند (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۴ و ۲۸) در حالی که امید دادن به آنان و همه مردم عالم یک تکلیف بزرگ الهی است (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۹)، بر این اساس ایجاد یأس و ناامیدی ظلم به جریان‌های آزادی‌خواه و ملت‌های ستم دیده و کمک به جریان‌های سلطه‌طلب و استکباری عالم است. (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۲۸) ایجاد یأس و ناامیدی در نخبگان و مردمِ یک جامعه سبب ترس، عقب‌شینی و بی‌تفاوتی آنان در مقابل نقشه‌های ظالمانه و شیطانی دشمنان است. (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۲۵)

بنابراین ایجاد یأس و ناامیدی در جامعه پیامدهای غیرقابل جبرانی دارد که می‌توان آن را یکی از مظاهر مهم فساد دانست، همان‌گونه که دیگر قواعد نیز دلیلی قطعی بر اثبات فساد و فسادآور بودن آن است مثل کمک به سلطه کفار بر مسلمانان در قاعده «نفی‌سبیل»، تضعیف نظام و دین در قاعده «حفظ کیان اسلام» و کمک به گناه و تجاوزگری در قاعده «اعانه بر اثم».

تلخیص این استدلال به شکل قیاس منطقی، عبارت است از: صغری؛ ایجاد یأس در جامعه از دیدگاه امام خامنه‌ای از مظاهر فساد است. کبری؛ فساد مطابق قاعده نفی‌فساد، حرام است. نتیجه؛ ایجاد یأس در جامعه، حرام است.

۵ـ۴. قاعده «حرمت اعانه بر اثم و عدوان»

«حرمت اعانه بر اثم و عدوان» از قواعد فقه شیعه در جهت سفارش مؤمنان به پرهیز از گناه و تعدی و کنترل رفتار است. مهم‌ترین مستند قاعده ـ که نامش را هم از آن گرفته ـ این آیه شریفه است که می‌فرماید:

> وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُواْ عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ. (مائده / ۲)
> (همواره) در راه نیکی و پرهیزگاری با هم تعاون کنید! و (هرگز) در راه گناه و تعدّی همکاری ننمایید!

علامه طباطبایی «اثم» را به عمل زشت که موجب عقب‌افتادگی از زندگی سعیده است و «عداون» را به تعدی بر حقوقِ بر حق مردم و سلب امنیت از جان، مال و ناموس آنان تفسیر کرده. (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۵ / ۲۶۶) و بنابراین آیه، از هرگونه همکاری و مساعدت بر اثم و عدوان نهی می‌کند.

دیگر مستندات این قاعده، سیره عقلا، اجماع فقها و روایات هستند.

پیامبر گرامی اسلام ﷺ فرمود:

> إِذَا كانَ يوْمُ الْقِيامَه نَادَي مُنَادٍ أَينَ أَعْوَانُ الظَّلَمَه وَ مَنْ لَاقَ لَهُمْ دَوَاه أَوْ رَبَطَ كيساً أَوْ مَدَّ لَهُمْ مَدَّه قَلَمٍ فَاحْشُرُوهُمْ مَعَهُم. (حر عاملی، ۱۴۰۹: ۱۷ / ۱۸۱)
> روز قیامت منادی فریاد می‌زند: کجایند همکاران ستمگران و کسانی که دوات آنان را لیقه‌گذاری کرده یا درِ کیسه‌ای را بسته یا برای آنان قلمی را به دوات زده‌اند؟ پس اینان را با ستمگران محشور کنید.

هرچند در صدق «اعانه بر اثم» به اینکه آیا قصد گناه کافی است یا تحقق خارجی لازم است، اختلاف دیدگاه وجود دارد، اما قدر متیقن بین فقها موردی است که قصد فاعل بر انجام گناه وجود داشته و عمل نیز در خارج محقق شود؛ این حالت یقیناً «اعانه بر اثم» بوده و حرام است؛ (ر.ک: مقدس اردبیلی،

بی‌تا: ۲۹۷؛ شیخ انصاری، ۱۴۱۵: ۱ / ۱۳۶؛ موحد لنکرانی، ۱۴۱۶: ۱ / ۳۶۶) بنابراین معاونت بر هر گناه، اعم از فردی یا اجتماعی، نظیر کمک به انجام مفاسد اجتماعی، مطلق کمک به حکومت جور، مقابله با حکومت اسلامی، یاری دشمن و نظائر آن، بی‌گمان از مصادیق این قاعده هستند.

از دیدگاه امام خامنه‌ای مأیوس کردن مردم و مسئولین، از مصادیق بارز معاونت بر اثم و فعال‌ترین برنامه و سیاست رسانه‌ای و تبلیغی دشمن است که از طریق تحریف واقعیت و نشر کذب و تهمت انجام می‌شود، (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۲) همچنین کمک به تبلیغات دشمن علیه کشور، (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۸ و ۴۰) تضعیف جبهه مظلومان عالم در برابر قدرت‌های استکباری و ستمگر، (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۹ و ۳۳) مساعدت و یاری دشمن و نیز جریان‌های خارجی ضد نظام (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۱۴، ۱۵، ۲۲ و ۳۰) و تقویت سیاست‌های استکباری در عالم به شمار می‌روند (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۲۱) نیز از مصادیق بارز اعانت بر اثم به شمار می‌روند.

نتیجه این استدلال در شکل یک قیاس منطقی چنین است: صغری؛ ایجاد یأس در جامعه از دیدگاه امام خامنه‌ای معاونت بر اثم است. کبری؛ معاونت بر اثم حرام است. نتیجه؛ ایجاد یأس در جامعه حرام است.

۵ـ۵. قاعده «لا ضَرَرَ و لا ضِرار فی‌الاسلام»

«لاضرر و لاضرار فی‌الاسلام» از قواعد مشهور و پرکاربرد در فقه و به این معنا است: نفی یا نهی از هرگونه ضرر و زیان به خود و دیگران در اسلام است. مهم‌ترین سند این قاعده حدیث نبوی «لا ضَرَر و لا ضِرار فِی‌الاسلام» است که راجع به اختلاف بین سمره بن جندب و مردی انصاری صادر شد؛ در زمان پیامبرﷺ شخصی بود به نام سمرة بن جندب که در باغ یکی از انصار درخت خرمایی داشت و بدون اجازه به درخت خود سر می‌زد و این کار او موجب ناراحتی مرد انصاری شده بود، تا جایی که او به پیامبرﷺ شکایت برد. پیامبرﷺ سمرة بن جندب را احضار کرد و از او خواست هنگام ورود به باغ اجازه بگیرد، اما سمره نپذیرفت. پیامبرﷺ به او پیشنهاد فروختن درخت و یا بخشیدن آن در مقابل درختی در بهشت داد که او همه اینها را رد کرد. در نهایت پیامبرﷺ به مرد انصاری گفت: برو و درخت خرمای او را از ریشه درآور و نزد او بیانداز، زیرا «لاضرر و لاضرار فِی‌الاسلام؛ در اسلام ضرر و زیان زدن ممنوع است». (کلینی، ۱۴۲۹: ۴۷۶)

در معنای این قاعده میان فقها اختلاف دیدگاه وجود دارد که مشهورترین آنها عبارتند از:

اوّل: مرحوم شیخ انصاری منظور از نفی ضرر را نفی احکام ضرری می‌داند؛ یعنی در اسلام احکامی که موجب ضرر بر بندگان باشد، وجود ندارد. (ر.ک: شیخ انصاری، ۱۴۲۸: ۲ / ۴۶۰)

دوم: مرحوم آخوند خراسانی منظور از نفی ضرر را نفی حکم به لسان نفی موضوع می‌داند، (ر.ک: آخوند خراسانی، ۱۴۰۹: ۱ / ۳۸۱) مثلاً وقتی گفته می‌شود «لا شک لکثیر الشک» یعنی کسی که بسیار شک کند، شک او شک نیست؛ یعنی موضوعاتی که دارای حکم هستند، اگر با عنوان اولیه‌شان، سبب ضرر بشوند، حکم آن برداشته می‌شود.

سوم: مرحوم نراقی آن را نفی ضرر غیرمتدارک می‌داند؛ یعنی هرکه به دیگری ضرر بزند، باید آن را تدارک و تلافی کند و ضرری که جبران نداشته باشد، در اسلام وجود ندارد. (نراقی، ۱۳۷۵: ۴۹)

چهارم: مرحوم شریعت اصفهانی معتقد است «لا» در روایت، ناهیه است و در معنای مجازی استعمال شده، یعنی نباید کسی به دیگری ضرر بزند. (شیخ الشریعه اصفهانی، ۱۴۱۰: ۲۴) حضرت امام خمینی این عقیده را قبول دارد و این نهی را نهی حکومتی می‌داند. (خمینی، ۱۴۲۳: ۳ / ۵۳۳ ـ ۵۳۲) مطابق این دیدگاه ضرر زدن به دیگران در اسلام حرام است.

هرچند تفاوت این دیدگاه‌ها، احکام وضعی و تکلیفی متفاوتی را ایجاب می‌کنند اما قدر متیقن آنها ـ که دیدگاه امام خمینی نیز بر آن انطباق کامل داشته و از مسلمات شرعی بین همه مسلمین است ـ آن است که از منظر شریعت اسلام، ضرر زدن به دیگران جایز نیست.

از دیدگاه مقام معظم رهبری ایجاد یأس و ناامیدی در جامعه ضرر غیرقابل جبرانی به ملّت مسلمان و نظام اسلامی وارد کرده و سبب توقف رشد و تکامل اقتصادی و فرهنگی کشور، (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۱ و ۶ و ۷ و ۱۰ و ۳۹) سد راه منفعت ملت و ضرر به آنان، (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۵ و ۳۱) مانع کار و تولید در کشور، (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۱۳) بزرگترین ضربه به یک ملت در برابر دشمنان (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۳۶) و موجب گستاخی دشمن در افزایش فشارهای اقتصادی و روانی به ملت (ر.ک: جدول شماره (۱)، ردیف ۲۷) است. بنابراین ایجاد یأس و ناامیدی بزرگترین ضرر به ملّت و کشور است و براساس قاعده لاضرر عملی حرام محسوب می‌شود.

نتیجه استدلال به شکل یک قیاس منطقی این‌گونه است: صغری؛ ایجاد یأس در جامعه از منظر امام خامنه‌ای سبب ضرر و ضرار است. کبری؛ ضرر و ضرار در اسلام حرام است. نتیجه؛ ایجاد یأس در جامعه حرام است.

علاوه بر مبانی و قواعدی که بر عدم‌جواز ایجاد یأس استدلال شد، برخی از مسائل فقهی که در تحلیل مضامن آمده است، می‌توانند به‌عنوان یک حکم کلّی و مستقل، مبنایی برای اثبات این مسئله باشند که جا دارد در پژوهش‌های بعدی به آنها توجه شود، مثل حرمت ایذاء مؤمن، دروغ‌گویی، خیانت، تهمت، سوءظن، گمراه کردن مردم و غیره.

نتیجه

پس از تطبیق محصول شبکه مضامین سخنان امام خامنه‌ای با قواعد فقهی و تشکیل استدلال فقهی براساس صغری و کبرای ایجاد شده، به روشنی حرمت تکلیفی و عدم‌جواز «ایجاد یأس در جامعه» استنباط گردید، صغرای این قیاس دروغ‌پردازی، تحلیل مغرضانه، ضربه به ملت‌های آزادی‌خواه، تداوم فساد مستکبران، تحقیر دستاوردهای انقلاب، سد کردن راه مظلومان عالم برای مقابله با فساد مستکبران، جدایی مردم از حکومت، ممانعت از کار و تولید ملی و پیشرفت اقتصادی، گسترش فقر در جامعه، تبدیل ملّت به ابزاری برای بهره‌برداری دشمن، کمک به سیاست‌های مستکبرین، استمرار فساد مستکبرین، گستاخ‌تر شدن دشمن، تضعیف نظام، مساعدت به دشمن در ضربه به کشور، تحقیر ملت مسلمان و نظائر آن است و کبرای این قیاس قواعد فقهی متقن نفی سبیل، حفظ کیان اسلام، نفی فساد، حرمت اعانه بر اثم و عدوان و قاعده لاضرر است. بنابراین براساس این استدلال، ایجاد یأس در جامعه از نظر فقهی عملی حرام محسوب می‌گردد.

منابع و مآخذ

قرآن کریم.

۱. آخوند خراسانی، محمدکاظم بن حسین، ۱٤۰۹ ق، ***کفایه الأصول***، قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام.

۲. ابن‌منظور، محمد، ۱٤۱٤ ق، ***لسان العرب***، بیروت، دارصادر.

۳. بابائی، حبیب‌الله، ۱۳۹۸، «درآمدی بر «یأس» و «امید» در فراز و فرود تمدن اسلامی (رویکرد الهیاتی و تاریخی)»، ***مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی***، ش ٤.

٤. جزائری، عبداللّه بن نورالدین، بی‌تا، ***التحفة السنیه فی شرح النخبة المحسنیه***، تهران، محقق کتاب.

۵. جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۷، ***کتاب راهنمای امید***، قم، نشر دین و رسانه.

٦. خامنه‌ای، سیدعلی، ۱۳۹۱، ***اجوبة الاستفتائات***، قم، زمزم هدایت.

۷. خمینی، روح‌الله، ۱۳۸۹، ***صحیفه امام***، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

۸. خمینی، روح‌الله، ۱٤۲۱ ق، ***کتاب البیع***، تهران، مؤسسه نشرآثار امام خمینی قدس.

۹. خمینی، روح‌الله، ۱٤۲۳ ق، ***تهذیب الأصول***، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

۱۰. شهید اول، محمد بن مکی، ۱۲۲۸ ق، ***القواعد و الفوائد***، قم، مکتبة المفید.

۱۱. شهید ثانی، زین الدین بن علی، ۱٤۰۹ ق، ***منیه المرید***، قم، مکتب الإعلام الإسلامی.

۱۲. شیخ الشریعه اصفهانی، فتح الله بن محمدجواد، ۱٤۱۰ ق، ***قاعده لا ضرر***، قم، دفتر انتشارات اسلامی.

۱۳. شیخ انصاری، مرتضی بن محمد، ۱٤۱۵ ق، ***المکاسب***، قم، کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری.

۱٤. شیخ انصاری، مرتضی بن محمد، ۱٤۲۸ ق، ***فرائد الأصول***، قم، مجمع الفکر الاسلامی.

۱۵. شیخ حر عاملی، محمدبن حسن، ۱٤۰۹ ق، ***وسائل الشیعه***، قم، مؤسسه آل البیت علیهم السلام.

۱٦. طباطبایی، محمدحسین، ۱۳۷٤، ***ترجمه تفسیر المیزان***، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

۱۷. طبرسی، فضل بن حسن، ۱۳۷۲، ***مجمع البیان فی تفسیر القرآن***، تهران، ناصر خسرو.

۱۸. طریحی، فخرالدین، ۱۳۷۵، ***مجمع البحرین***، تهران، مرتضوی.

۱۹. طوسی، ابوجعفر محمدبن حسن، ۱٤۰۷ ق، ***الخلاف***، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

۲۰. عمید زنجانی، عباسعلی، ۱۳۹٦، ***قواعد فقه***، تهران، سمت.

۲۱. فاضل موحد لنکرانی، محمد، ۱٤۱٦ ق، ***القواعد الفقیه***، قم، چاپ مهر.

۲۲. فراهیدی، خلیل ابن‌احمد، ۱٤۰۹ ق، ***کتاب العین***، قم، هجرت.

۲۳. فیض کاشانی، ملامحسن، ۱٤۱۷ ق، ***المحجة البیضاء فی تهذیب الاحیاء***، قم، مؤسسه انتشارات اسلامی جامعه مدرسین.

۲٤. قائمی، مرتضی و دیگران، ۱۳۹۲، «عوامل ناامیدی و راهبردهای انگیزشی نهج البلاغه در درمان آنها»، ***پژوهشنامه نهج‌البلاغه***.

۲۵. کلینی، محمدبن یعقوب، ۱٤۲۹ ق، ***کافی***، قم، دار الحدیث.

۲٦. مطهری، مرتضی، ۱۳۷۲، ***مجموعه آثار استاد شهید مطهری***، قم، صدرا.

۲۷. مقدس اردبیلی، احمدبن‌محمد، بی‌تا، ***زبدة البیان فی احکام القرآن***، تهران، المکتبة الجعفریه.

۲۸. مکارم شیرازی، ناصر، ۱٤۲۷ ق، ***دائرة‌المعارف فقه مقارن***، قم، انتشارات مدرسه امام علی بن ابی‌طالب علیه السلام.

۲۹. منصوری، محمدهادی و آمنه قریب دوست، ۱۳۹۸، «استعجال درباره ظهور امام زمان عج در سنجه آیات و روایات»، ***انتظار موعود***، ش ٦٤.

۳۰. منصوری، محمدهادی و علیرضا شیرزاد، ۱۳۹۸، «انتظار پویا در پرتو آموزه‌های وحیانی در اندیشه مقام معظم رهبری»، ***انتظار موعود***، ش ٦٦.

۳۱. موسوی بجنوردی، سیدحسن بن آقابزرگ، ١٤١٩ ق، ***القواعد الفقهیه***، قم، نشر الهادی.

۳۲. نائینی، میرزا محمدحسین، ١٤٢٤ ق، ***تنبیه الأمه و تنزیه المله***، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.

۳۳. نجّارزادگان، فاطمه و محمدعلی مهدوی‌راد، ۱۳۹۸، «تحلیل مقوله یأس در عصر غیبت با تأکید بر عوامل پیشگیری و درمان آن»، ***همایش بین‌المللی دکترین مهدویت***، دوره ۱۵.

۳٤. نراقی، احمدبن محمدمهدی، ۱۳۷۵، ***عوائد الایام فی بیان قواعد الاحکام و مهمات مسائل الحلال و الحرام***، قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.

35. Attride- Stirling, J, 2001, ***Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research***, Qualitative Research, Vol. 1, P. 385-405.
36. Braun, Virginia; Victoria Clarke, 2006, "Using thematic analysis in psychology", ***Qualitative Research in Psychology***, 3 (2), P. 83.